

DİYALEKTİK VE TARİHSEL MADDECİLİK AÇISINDAN BİLGİ TOPLUMU KAVRAMININ, BİLGİNİN VE TEKNO- LOJİNİN ANLAMI

Dr. BUKET ÇAKIR¹

ÖZ

Bilgi Toplumu kavramı, toplumun geldiği en üst düzeyi ifade etmektedir. Bilgi toplumunda insanların gelişkin teknoloji aracılığıyla bilgileri kolayca edinebileceği ve edindikleri bu bilgilerle kendilerini geliştirebileceği öngörülmektedir. Öyleyse neden yaşam koşulları giderek daha da zorlaşmaktadır? Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik yaklaşımına göre, sorunların kaynağı, maddi yaşamının karakterinde ve sınıfsal yapısında aranmalıdır. Bu makalede, Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik yaklaşımına göre, Bilgi Toplumu kavramının, bilginin ve teknolojinin ne ifade ettiği, yaklaşımın temel niteliklerini ortaya çıkışını sağlayan toplumsal koşullar ve süreçteki uygulamalar bağlamında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik, Bilgi, Teknoloji, Toplum, Bilgi Toplumu

ABSTRACT

The concept of the Information/Knowledge Society, the society that represents the highest level. Advanced technology in the information society through the information easily accessible to the people and expected to have acquired this information can improve themselves. Gradually deteriorated living conditions, so why? According to Dialectical and Historical Materialism's approach, a source of problems must be sought in the character of material life and class structure of society. In This article, based on Dialectical and Historical Materialism approach, how to express the concept of Information Society, knowledge and technology, the emergence of the basic properties of the approach that is discussed in the context of social conditions and practices.

Key Words: Dialectic and Historical Materialism, Knowledge, Technology, Society, Information/Knowledge Society

---

¹ İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi İktisat Sosyolojisi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

GİRİŞ

Tuna, (2005: 41) bilmenin dış dünya ile kurulan bir bağlantı biçimi; bilgiyi ise, kurulan bu bağlantı biçiminin belli bir düşünme ve muhakeme biçiminde zihnen oluşturulması ve gerektiğinde değişik görünüm ve eylemler altında dışlaştırılması olarak tanımlamaktadır. Tuna, bilginin, insanın belli yetenek ve özellikleri çerçevesinde değil; tarihten ve toplumsal ilişkilerinden geldiğini belirtmektedir. Bilgi edinme süreci ve bilgi aynı zamanda bilme yöntemine ya da bir dünya görüşüne bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Marx ve Engels'in felsefesi olarak da anılan Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik yaklaşımı, çeşitli bilme yöntemlerinden biridir. Yaklaşım, insanı hayvandan ayıran ilk eylemin düşünmek değil, üretmek olduğu önermesi ile başlamaktadır. Uzlaşmaz ekonomik çıkarları olan iki temel sınıftan oluşan toplumda sınıflar, toplumsal ilişkileri belirleyen soyut bir determinanttır. Sınıfların, her toplumsal aşamada görünümü değişmekle birlikte; sınıflar arasındaki sömüren ve sömürülen temel ilişki düzeneği değişmemektedir.

Öz/altyapı ile biçim/üst yapı arasındaki ayrılığın üzerine temellenen yaklaşımda her hareketin ve gelişmenin itici gücü, nesnelere içinde yatan, özünden kaynaklanan ve belli koşullar altında ortaya çıkan diyalektik çelişkilerdir. Toplumun gelişmesinin temel dinamiği, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki karşıtlığa dayanmaktadır.

Diyalektiğin tarihsel maddecilik ile birleşiminden doğan Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik yaklaşımı, "madde ile bilinç ilişkisi" ve "değişme-akış-oluş" üzerinden yükselmektedir.

Maddeciliğin kökeninde, Leukippos'un öğrencisi olan Democritos'un evrenin rastlantısal değil; kesin bir zorunlulukla oluştuğuna ve en küçük maddi parça olan atomun yaratılmamış, yok olmayan, değişmeyen tek varlık olduğuna dayanan "atomculuk kuramı" yer almaktadır. Belli bir zamanda ortaya çıkmamış olan, yok olmayan, değişime uğramayan, bölünemeyen, nitelikleri aynı ve fakat nicelikleri farklı olan sayısız parçacıklar gerçek varlıktır. Bu atomların biçimleri, duruşları ve yan yana gelişleri ile çeşitli birleşme düzenleri oluşmaktadır. (Hilay, 2009: 47) Atomların için-

de dinamik bir değişme söz konusu değildir. Epiküros'a göre, her şeyi yapan atomlar, sonsuz devinim içindedir. Zorunluluk, insanın iradesiyle aşılabılır. Ancak tanrı ve ölüm korkusundan, kuruntulardan ve önyargılardan kurtulmak gerekmektedir.² (Gökberk, 2007: 99)

Maddecilik, Dünyayı insan bilincinden bağımsız, tinsel olanı ise, maddi olanın bir ürünü olarak ele almaktadır. Bilinç, herhangi bir maddenin değil, ileri derecede olgunlaşmış bir madde olan insan beyninin bir işlevidir. Ancak gerçeğin bilincine varan bilincin maddi dayanağı olan beyin değil, insandır.

Rönesans sonrası maddecilik, tahmin yoluyla değişmez, ebedi ve aynı zamanda iç çelişkisi olmayan nesnelere birbirinden kopuk ve fakat istikrarlı ve dengede olduğunu ileri süren anlayışların karşısı olmuştur. Maddecilik 17. yüzyılda Bacon, Hobbes ve Spinoza; 18. yüzyılda La Mettrie, d'Holbach, Helvetius ve Diderot gibi filozoflardan sonra en gelişmiş halini 19. yüzyılda Feuerbach'la almıştır. Dönemin en ileri bilimi olan mekaniğe dayandırılan maddecilikte biyolojik, psikolojik, tarihi ve toplumsal olaylar, basit bir mekanik süreçte cereyan etmektedir. İnsanda düşünce ve her çeşit duygular, insan beyninin oluş ve davranış biçiminden kaynaklanmakta ve aynı nedenler aynı sonuçları doğurmaktadır.

Bir düşünme tarzı olarak diyalektik ise, eski Budist ve Çin dünya görüşünde ortaya çıkmış; eski Yunan'da Sokrates ve Platon tarafından konuşma ve soru-yanıt yoluyla hakikate varma yöntemi olmuştur. Dünyayı maddeye dayalı bir bütün ve hareket halinde olarak ele alan Herakleitos'la gelişen diyalektiğin temelindeki değişme-akış-oluş ise, Hegel diyalektiğinin özünü oluşturmuştur.

Hegel'in diyalektiği ile diyalektiğin maddeci anlayışı özce özdeş sayılabilir. Marx, Kapital'in ikinci önsözünde, hareketin ve gelişmenin yasalarının mutlak ide bağlamında ele alan Hegel'in diyalektik yaklaşımından hem ilkeler, hem de karşıtlık açısından ayrıldığını belirtmektedir. Marx ve Engels'te, toplumun maddi süreci gelişmeye dâhil edilmiştir. Esasen "madde",

² "Ölümden korkmak anlamsızdır, çünkü yaşadığımız sürece ölüm yoktur, ölüm geldiğinde ise, artık biz yoktur"

“evren”, “nesnel gerçek” ve “doğa” özdeş kavramlardır. Ancak doğa ve toplum, bir makine gibi sürekli kendini tekrarlamaz. Aydınlanmanın mirası olan ilerleme düşüncesiyle toplum, doğanın gelişme çizgisinin en yüksek nitelik sıçramasıyla ortaya çıkan bir parçasıdır.

Toplumsal gelişme salt teknik gelişme bağlamında ele alındığında ise, ilk geçiş eşiği tarım devrimiyle, sonra sanayi devrimiyle ve nihayetinde bilgi devrimiyle gerçekleşmektedir. Tarihi üç safhada ele alan ve dalgalar olarak nitelendiren Toffler’a göre, (1981) birinci dalga tarım toplumu; ikinci dalga sanayi toplumu, üçüncü dalga ise, bilgi toplumdur.

İnsanlık tarihindeki ilk büyük devrim olan Tarım Devrimi ya da Neolitik Devrim, toplumsal değişimin ilk göstergesidir. Birbirinden bağımsız coğrafyalarda ve zamanlarda ortaya çıkan Tarım Devrimi, önce Ortadoğu’da başlamış, Avrupa’ya binlerce yıl gecikmeyle gelebilmiştir. (Güvenç, 1979: 196) Fazla ürün, artan nüfus, çeşitli üretim ilişkileri, toplumsal örgütlenmenin devlet biçimi, teknoloji, ticaret ve kentler en belirgin göstergeleridir. Çok uzun bir aradan sonra gerçekleşen Sanayi Devrimi ise, kapitalist üretim tarzına geçişin son eşiğini oluşturmuş, makineleşmeye ve fabrika sistemiyle üretime geçmeye olanak sağlamıştır.

Günümüz toplumu ise, Bell (1976), Drucker (1993), Masuda (1985) vb. tarafından enformasyon ile teorik bilginin yüksek teknolojinin sağladığı olanaklarla ve belirli yöntemlerle edinilmesinin, işleme tabi tutulmasının ve dağıtımının söz konusu olduğu yeni bir çağ olarak ifade edilmektedir. Bell, 1973’te yayınlanan “The Coming of Post-Industrial Society” isimli kitabında Bilgi Toplumuna ilişkin öngörülerde bulunmaktadır; Drucker, “Post-Capitalist Society” isimli kitabında, bilginin Yeni Ekonominin asıl sermayesi olduğunu belirtmektedir. Sanayi toplumdaki sermayenin yerini, bilginin aldığı varsayılmaktadır. Giderek mavi yakalı işçinin yerini bilgi işçisi alırken; biçimsel eğitim, teorik ve analitik bilgi elde etme ve uygulama yeteneği ve sürekli bir öğrenme alışkanlığı istemektedir. (Drucker, 1995) Nitekim “yeni orta sınıf” ya da Callinicos (2006: 58) tarafından katman olarak ele alınan bilgi üreten, kullanan ve sahibi olan kesimde artış meydana gelmiş-

tir. Enformasyon kavramını ilk kez kullanan Masuda ise, bilginin ekonomideki önemi üzerinde dururken; sınıfsız toplum öngörüsünde bulunmaktadır.

İletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan Bilgi Toplumu kavramı, İletişim-Bilişim Devrimi ile özdeşleşirken bilgi üretimine gönderme yapmaktadır. Kavram, diğer yandan insanların yaşamlarını ilgilendiren çeşitli enformasyona kolayca erişebilmeleri, bu enformasyonu bilgiye dönüştürebilmeleri ve dolayısıyla da kendilerini geliştirebilmelerine olanak tanınması olarak anlaşılmaktadır. (İrızık, 2002: 6)

Makalede İletişim-Bilişim Devriminin ve günümüz toplumunun temel değeri olarak ele alınan bilginin, Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik yaklaşımı açısından anlamı, yaklaşımın ortaya çıkışını sağlayan toplumsal koşullar, teorik temel nitelikleri ve pratiği bağlamında ele alınmaktadır.

İ-DİYALEKTİK VE TARİHSEL MADDECİLİK YAKLAŞIMINI ORTAYA ÇIKARAN TOPLUMSAL KOŞULLAR

A. TARİHE DİYALEKTİK VE MADDECİ BAKIŞI HAZIRLAYAN KOŞULLAR

Marx’ın dünya tarihine bakışı açısından önemli dönemeç noktalarından biri, 18. Yüzyılın son yarısı ve 19. Yüzyılın ilk yarısına denk gelen Endüstri Devrimi; diğeri ise, 18. Yüzyılın sonuna denk gelen Fransız Devrimidir. Bununla birlikte; 17. Yüzyılda Cromwell’in (1599-1658) tekel imtiyazlarına ve vergilendirme keyfiyetine karşı başlattığı siyasetiyle ortaya çıkan İngiliz Devrimi önemli bir uğraktır.

17. yüzyılda sömürge yollarının gelişmesi ve coğrafi keşiflerin Avrupa’ya aktardığı sermaye birikimine rağmen sanayinin gelişmesinin karşısında bazı engeller vardı. İngiliz Devrimi, bu engelleri kaldırmaya yöneliktir. Ortaçağ tekeli ifade eden ve böylece kapitalistlerin çoğalmasını engelleyen loncalara ve iç pazarın gelişmesini engelleyen iç gümrüklere karşı yapılmıştır. Kilise mallarının yağmalanması, devlet mülkiyetinin ve ortak toprakların özelleştirilmesi sürecinde, bir yandan kapitalist tarımın önündeki bütün engeller kaldırılıp kent sanayileri için gerekli olan

özgür ve mülksüz işçi sınıfı yaratılırken, diğer yandan kapitalist sanayi için iç pazar da yaratılmıştır. Tefecilik ve ticaret ile biriken para-sermaye lonca örgütlenmelerinin engelleri yüzünden sanayi sermayesine dönüşememe engeli, kırsal nüfusun mülksüzleştirilmesi ve feodal toplumun çözülmesiyle birlikte aşılrken, sömürgelerdeki ticaret tekellerinin kârları, devlet tahvilleriyle elde edilen spekülâtif faizler, toprak simsarlığı vb sanayiye yatırılacak fonları oluşturmuştur. İç pazar oluştuktan sonra artık ticaret tekeli sınırlandırılmıştır.

İktisat tarihçilerinin 1770–1830 arasında olduğunu ileri sürdüğü ve en yoğun olarak İngiltere’de yaşanan Endüstri Devrimi ise, tekstil teknolojisindeki gelişme ile özdeş tutulmaktadır.³ Bilim de üretimin örgütlenmesiyle birlik içinde gelişmektedir. İngiltere’de henüz 1760’larda tarihsel olarak birikmiş bilginin ortaya çıkardığı yeni teknolojiyle üretim yapılmaya başlamıştır. Yeni bilgiyle yeni üretim yöntemi ortaya çıkmış, kullanılan eğirmenin yerini dokuma makineleri almış, 1785-90’da buharlı makinelerle makine kullanımı yaygınlaşmıştır. İnsan ve hayvan gücünün yerine makine gücü geçmiştir. El sanatları gerilemiş, küçük dükkanların yerini fabrikalar almış, kırsal kesimlerden kentlere göçler başlamış, eski kentlerin yerine yenileri kurulmuş, üretilen ürünlerin ulaşımı için ulaşım ve haberleşmede gelişmeler yaşanmıştır. Gelişkin bir üretim modelini temsil eden ve pazara çok sayıda metaı çok düşük maliyetle sunabilen makine, eşsiz bir rekabet gücü yaratmıştır.

İngiltere’de meşrutî yönetim söz konusuyken dahi görece nicel olarak gelişmiş bir işçi sınıfı mevcuttur. 1791’de “Haberleşme Derneği” adında ilk işçi örgütünün kurulması için uzun mücadeleler yapılmış, ancak tutucu İngiliz burjuvazisi, 1799’dan itibaren kurulmuş olan bütün kulüp ve dernekleri yasaklamıştır. İşçi sınıfının mücadelesi 19. yüzyılda doruğa çıkmıştır. 1815’te Luddite Hareketi olarak anılan işçi hareketinin temel niteliği, makineleşme-sonrası gelen işsizleşme ve yoksullaşmaya karşı geliştirilmiş kendiliğinden bir tep-

ki olmasıdır. Luddistler makineleri kırarak kendilerini yoksullaştıranları cezalandırmaktadır. 1819’daki Manchester Katliamı ise, direnişin doruk noktası olmuş ve neticede işçilerin zaferi 1824’te “trade-union” hareketini başlatmıştır. Toplumsal adaletsizliklere karşı ülke çapındaki ilk işçi eylemi ise, Çartist Hareketidir. 1837’de salt erkeklere oy hakkını savunan bu harekete, Halkın Bildirgesi (People’s Charter) ya da Dilekçeciler Hareketi adı da verilmektedir. İşsizliğin büyük boyutlara ulaştığı 1837 ekonomik bunalım dönemine denk düşen Çartist Hareket, İngiliz işçi sınıfının parlamentoda yapılmasını istediği reformlara yönelmiştir.

Fransa’da 1789 Devrimi ise, 16. yüzyıldan beri, katı bir mutlakîyetle yönetilen ve birbirine eşit olmayan, ayrı hak ve imtiyazlara sahip soylular, rahipler, burjuvalar ve köylüler olmak üzere sınıflara ayrılmış olan toplumda doğmakta olan kapitalist sınıfın siyasal iktidarı ele geçirmeye dönük bir sıçramasının ürünüdür. Bununla birlikte; yeni düzende eski eğilimler bir süre baskın olmuş, hatta Avrupa’da Devrim kargaşasından Fransa’nın zayıflayarak çıkacağı düşüncesi uyanmıştır. Ancak mutlakîyetin yıkılıp cumhuriyetin kabul edilmesi, Avrupa devletlerini Fransa’ya karşı birleştirmiş, savaşlarda Fransa, Avrupa’nın büyük bir kısmını ele geçirmiş ve Avrupa coğrafyası büyük ölçüde değişmiştir. Nihayetinde Napolyon’un yenilgisi ve İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya tarafından yönetilen Viyana Kongresi, Avrupa’nın siyasi durumunun yeniden düzenlenmesine yol açmıştır.

1830’da Fransa’da iktidara mali ve ticari burjuvazinin tipik bir temsilcisi olan Louis Philippe’nin ve Orleans Hanedanının geçmesiyle birlikte, burjuvaziye daha fazla özgürlük söz konusu olmuştur. 1831’de kölelik koşullarına maruz kalan işçiler, ipek sanayi merkezi olan Lyon’da ayaklanmış, şehir birkaç gün işçilerin denetimine geçmiş, ancak işçilerin siyasal taleplerinin olmayışı yüzünden düşmüştür.

Kapitalist gelişmenin çok sınırlı olduğu bir ülke olan Almanya’da ise, 16.yüzyıldan beri şehirler çok az büyüebilmiş, tarımsal üretim baskın, şehirlerdeki üretim hala loncalar aracılığıyla yürütülmektedir. Modern endüstri sadece Kuzey Renanya gibi küçük bir bölgede filizlenebilmiştir. Ekonomik açıdan geri kalmışlık, siyasal yapıya da yansımıştı. Çoğu mutlakîyetçi 39 dev-

³ “Endüstri Devrimi” kavramını, ilk kez Engels 1845’te yayımlanan “İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu” adlı eserinde kullanılmıştır.

letten oluşan bir konfederasyon olan Almanya'da, Prusya-Avusturya- Rusya'nın oluşturduğu Kutsal İttifak'ın korumasında, aydın muhalefetinin baskıları söz konusudur. 1813'te Prusya'nın öncülüğündeki savaşın Almanya'yı birleştireceği düşünülmektedir. Nitekim 1815'te Viyana Kongresi yapıldığında ve Napolyon'un fethettiği topraklar paylaşıldığında, İngiltere, Fransa'nın tüm sömürgelerini ele geçirmiş ve Almanya'nın birleşmesine yönelik coşku artmıştır. Alman aydınları 1819'da August Kotzebue'nin öldürülmesinden sonra Almanya'daki monarşik yapının arkasındaki güç olarak gördükleri kralcı ve mutlakiyetçi Kutsal İttifaka karşı çıkararak liberal-demokrat bir muhalefet çizgisi geliştirmiştir. (Riazanov, 1997, s. 28-29) 1830'lardan itibaren Almanya'da sınırlı bir coğrafyada tekstil, ağır sanayi ve demiryolu fabrikaları kurulmaya başlanmış, burjuvazinin gelişen ulusal birlik taleplerini etkisizleştirmek için Prusya Kuzey Alman Gümrük Birliği'ni oluşturmuştur.

Kralın siyasi danışmanı olan Hegel ile felsefe, Almanya'nın kurtuluşunun tahayyülüdür. Jena, Berlin ve Heidelberg üniversitelerinde profesörlük yapan Hegel'in 1831'de ölümden sonra ise, Hegelciler Genç (sol), Ortodoks (sağ) Hegelciler olarak ikiye ayrılmıştır. Genç Hegelciler, varolan düzenin kurumlarını akıldışı, "gerçek dışı", tarihsel olarak geri ve değiştirilmesi gereken kurumlar olarak görmektedir. Ortodoks (Sağ) Hegelciler ise, Hegel'in sistemine sıkıca bağlıdır. "Gerçek olan rasyonel olandır" tezinden hareket ederek Hıristiyanlığa ve Prusya monarşisine meşruiyet zemini hazırlamaktadır.

B. DİYALEKTİK VE TARİHSEL MADDECİLİĞİN MARX VE ENGELS'LE BİRLİKTE DOĞUŞU

Karl Heinrich Marx'ın 5 Mayıs 1818'de doğduğu yer olan Trier kasabası, önceleri Fransa'nın elinde olan, 1815'te ise, Prusya'ya geçen Ren Bölgesindedir. Bölgede siyasi hareketlilik ile ekonomik gelişkinlik bütünleşmiştir. Pamuk ve metalürji sanayisi ile sanayileşmenin getirdiği toplumsal sorunlara ilgi duyan, diğer bölgelere göre daha gelişmiş ve liberal görüşlere sahip olan bir kamuoyu bulunmaktadır.

Karl Marx'ın babası olan Avukat Heinrich Marx, Yahudi topluluğuna hahamlar yetiştirmiş bir aileye mensuptur. Gettolarda zor koşullarda yaşayan Yahudilere 1818'de kamusal görevlere gelmelerini engelleyen yasaların yürürlüğe konmasıyla birlikte din değiştirmeleri artmıştır. Böyle bir ortamda, işe başlamak için vaftiz belgesi gereken baba Marx, 1824'te Protestanlığı kabul etmiştir.

18. yüzyıl Fransız Aydınlanma edebiyatının hayranı olan baba Marx, oğlunun hukuk okumasını istemektedir. 1835'te 17 yaşında Hukuk eğitimi için gittiği Bonn'da şiir ve edebiyat klasikleri ile ilgilenerek Hukuk'u geri plana atan Marx, 1837'de babasının ısrarıyla bu defa Berlin'e Hukuk okumaya gitmiş, ancak burada da kısa sürede felsefeye dalmıştır. Aydınlanma Felsefesine göre yetiştirilen Marx, Hegelyan felsefenin etkin olduğu bu dönemde Genç Hegelcilerin safında yer almıştır.

Marx, 1842'de Genç Hegelci olarak bilinen Anekdotla isimli bir dergide yayımladığı ilk siyasi makalesinde liberal-demokrat ve rasyonalist bir çizgi üstünde sansürcü sistemi teşhir ederek özgür basın ve özgür düşüncüyü savunmaktadır. (Fernbach, 2004, s.15)

İlk temas ettiği toplumsal sorun ise; Renanya Dieti'nin (Eyalet Meclisininin) kereste imalatçılarının haklarını gasp etmesi ve Zollverein (Gümrük Birliği) yüzünden Moselleli bağcılarının yoksullaşmasıyla ortaya çıkan maddi çıkar çatışmalarıdır. (Fernbach, 2004, s.17) Marx, bu makalesinde ağaç hırsızlığı şeklinde olan orman suçlarında feodal bir toplumdan burjuva topluma; kamu mülkiyetinden özel mülkiyete geçişin çıkardığı sorunları, insanların daha önce özgürce topladıkları için şimdi para vermek zorunda olduklarını görmüştür. Sınıfsal çıkarları, emekçinin kendisini doğadan her geçen gün daha uzaklaştırdığını ve ürün yabancılaştırmasını gözlemlemiştir.

Marx, Engels ile ilk defa Genç Hegelci çevrede tanışmıştır.(Riazanov, 1997, s. 35) İlk buluşmaları Ren Eyaleti'ndeki radikal ticaret ve sanayi burjuvazisinin gazetesi olan Rheinische Zeitung adlı gazetede olmuştur. Ren Gazetesinin yazar kadrosu Mosess Hess, Karl Marx ve Friedrich Engels gibi radikallerden oluşmak-

tadır. Genç Hegelciler, Hegelyan felsefenin soyut kavramlarından biri olan Aklın Felsefesi yerine; insanı koyan ve dini, insanın kendi özüne yabancılaşması olarak açıklayan Feuerbach'ı esin kaynağı yapmıştır. Marx'ın, Epiküros'un maddeciliğini araştırdığı "Demokritos ve Epiküros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark Üzerine" isimli doktora tezinde de Genç Hegelcilerin dini felsefeye indirgeme anlayışı ve Feuerbach maddeciliğinin etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte; Genç Hegelcilerden Bruno Bauer ile din ve laiklik konusunda ihtilafa düşen Marx, Hıristiyan devletin lağvedilmesini isteyen Bauer'e karşı, çözümün laiklikte olmadığını, devletin dinden kurtuluşunun insanların dinden kurtulması demek olmadığını vurgulamaktadır. Marx, Hıristiyanlığın genel bir insanlık kabulü olarak görüldüğü demokrasilerde dahi dinin olmasının nedenini, ideal ile gerçeklik arasındaki mesafede bulmaktadır. Dinin kendine tabi olmaları için insanlara yapısal sorunlar sunduğunu düşünmektedir. Ona göre, mülkiyet haklarının kaldırılması nasıl mal sahibi olma hırsını azaltıyorsa, tam laik bir devlet de din gereksinimini azaltacaktır. Ancak devlet, kendi çıkarlarını savunduğu müddetçe dine izin vermektedir.

1843'te Marx, "Hegel'in Devlet Öğretisi'nin Eleştirisi" adlı kitabını yayınlamıştır. Hegel, sivil toplumu maddi ihtiyaçların giderildiği bir alan; devleti ise, maddi çıkar çatışmalarının çözüme kavuşturulduğu daha üst bir mantık alanı olarak tanımlamıştı. Hegel, insanlığı kurtaracak olan sınıfı bürokrasi olarak kabul ederken; Marx, insanın gerçek yaşamını devletin değil, sivil toplumun oluşturduğunu savunmaktadır. Devlet, rasyonel bir uzlaşma platformu değildir. Devleti ve bürokrasiyi, insanın gerçek varoluşu üzerinde baskı uygulayan bir mekanizma olarak tanımlayan Marx'a göre, devlet, giderek çözülerek yerini sivil topluma bırakmalıdır. (Fernbach, 2004, s.19)

Marx, Ren Gazetesinde soyut bir "yoksul" yandaşlığını, radikal bir hümanizmi ve demokratizmi benimsemekle birlikte; proletaryayı da görmeye başlamıştır. Proletarya sözcüğünü ilk kez Alman-Fransız Yıllığı adlı derginin Giriş yazısında kullanmıştır.⁴ (Fernbach,

2004, s.20) Marx'ın fikirlerinde önemli bir yer işgal eden Dergide Fransız ve Alman milliyetçiliği yerine, Alman-Fransız ittifakı savunulmaktadır.

Belli bir siyasi deneyim kazanan Marx, Hegelyan idealizmden koparak Feuerbach çizgisinde yer almakla birlikte; alttan alta kaynayan proleter hareketle, Feuerbach'ın "radikal hümanizmi"nin sınırlarını da zorlamaktadır. Meclise katılmadıkları ve siyasi haklar elde edemedikleri için devletin üyeleri olmayan yoksullar ya da proletarya, nüfus olarak çok ve daha da artma eğilimindedir. Genel oy hakkı ve demokratikleşme demek, Devlet tarafından tanımlanmış statülerin ortadan kalkması, hiçbir statüsü olmayan işçiler ve mülksüzler sınıfının özgürleşmesi demektir.

1844 Elyazmaları, Marx'ın Alman İdeolojisi'ndeki yolculuğunun son durağıdır. (Fernbach, 2004, s.22) Ancak iktisat ve felsefe hakkındaki görüşlerini derlediği bu eserinde hala Feuerbach felsefesinin eleştirel yönteminden beslenmektedir. Bununla birlikte; Marx'a göre, burjuva iktisadının temel iddiası olan "sermaye öznedir, emek ise nesnedir" tezi hatalıdır. Emekçiyi baskı altına alan şey, yabancılaştırılarak sermayeye dönüştürülmüş insanın türsel varlığının doğal etkinliği olan insan emeğinin kendisidir ve bu "insanlık dışıdır". Varolan çelişkilerin çözümünün komünizmde olacağını da ilk kez "1844 Elyazmaları"nda belirten Marx, sermayeyi "yabancılaştırılmış emek" olarak tanımlamakta ve gelecekteki artık-değer teorisini haber vermektedir. (Marx, 1993b)

Marx, aynı yıl Paris'te "Yahudi Sorunu Üzerine", isimli bir makale yayınlamıştır. Hıristiyan toplumlarda paraya tapan olarak görülen ve toplum dışına itilen Yahudiler, tefecilik yoluyla Hıristiyan cemaatinin korumasında olmayanların gereksinmelerinden yararlanmış, toplumun geniş kesimine kaynaşmamış ve kendini bilinçli olarak ayırmıştır. Marx'a göre, Yahudi, Hıristiyan'ın bir türlü kabul edemediği özü taşımaktadır. Hıristiyan kendisini ticari kazanç toplamaya adanmış, beri Yahudileşmiş, Yahudi'yi ise, özgürleştir-

---

sivil toplumun sınıfı olmayan, ızdırapları evrensel olduğundan evrensel bir karaktere sahip ve kendisine yapılan haksızlık özel değil genel bir haksızlık olduğundan kendilerine özel bir iyileştirmeye razı olmayacak sınıftır... Toplumun, aynı bir sınıf olarak ortaya çıkan bu çözümleri, proletaryadır."

⁴ "Almanya'da kökten bir devrim yapabilecek tek sınıf, yani Feuerbach'ın hümanist felsefesinin hedeflerini gerçekleştirebilecek tek sınıf köklü zincirlere sahip, sivil toplumda yer alıp

miştir. Yahudi'nin özü olduğu sanılan paraya tapma, ticaret toplumundaki Hıristiyan'ın gerçekliğidir. Hıristiyan, kendi idealiyle gerçekliğin arasındaki boşluğun yarattığı suçluluk duygusundan kurtulmak ve bunu dayanabilir kılmak için kendi cemaatinin kabul edilemez gerçekliğini Yahudi'ye yüklemektedir. Para, kıskanç bir tanrıdır; tüm tanrıları tahttan indirir ve onları eşyalara dönüştürür. (Hampsher-Monk, 2004, s. 604)

1845'te Marx ve Engels'in ilk ortak çalışması olan "Kutsal Aile"de Genç Hegelci Bruno Bauer ve Edgar Bauer ile Max Stirner'in öznel idealist görüşleri eleştirilmekte, Feuerbach maddeciliğinden tarihsel maddeciliğe geçişin ipuçları verilmektedir.

Marx ve Engels, 1845-1846'da yazdıkları "Alman İdeolojisi" ile Alman İdeolojisinden tam anlamıyla ayrılmaktadır. Doğaüstünün, tinsel gücün ya da tanrının maddi olandan kaynaklandığını ileri süren Feuerbach'ta doğa ile varlık-bilinç/düşünce birbirinden kopmuştur. Maddi yaşamın bilince yansıyan görüntüleriyle hareket eden Feuerbach, asıl kaynağa, maddi üretime odaklanmadığı için mevcut yansımaların tarihselliğini atlamış, onları doğallaştırmış, mutlaklaştırmıştı. Feuerbach maddeciliğini, "sezgisel materyalizm" olarak kavramlaştıran Marx ve Engels, katı bir gerekçilik yerine; koşulların karşılıklı etkileşimini yeğlemektedir. Ancak son tahlilde temel belirleyici yine alt yapıdır.

Alman İdeolojisi'nde de "sivil toplum" deyimini kullanılmakla birlikte; felsefenin temel taşlarını belli bir düzleme yerleştirmişler; tarihsel maddeciliğin esaslarını ortaya çıkarmışlardır. Tarihsel maddecilik, daha çok komünist perspektifi temellendirmek için kullanılmaktadır.⁵ (Marx; Engels, 1999: 62, 95-96) İlk kez, komünistlerin, "pratik materyalist"ler olduğu; (Marx; Engels, 1999: 49) "üretici güçler" ve "mülkiyet ilişkileri" arasındaki belirlenme ilişkisi; (Marx; Engels, 1999: 54) Avrupa çapında, genel bir komünist devrim beklentisi; (Marx; Engels, 1999: 62) üretici güçlerin gelişkinlik düzeyi ile üretim ilişkilerinin nitel değişimi arasın-

daki ilişki; devrimin siyasal ve toplumsal ayağı arasındaki ayrım ve iktidar olgusuna dair tezler ortaya atılmaktadır. (Marx; Engels, 1999: 65-67)

Politik olarak da aktifleşmeye başlayan Marx ve Engels, 1846 yılında Haklılar Birliği'ne katılmıştır.⁶ Başlangıçta örgüte hâkim olan Blankist-komplocu ve lümpen proletaryaya dayanan bir devrim modelini savunan Wilhelm Weitling'in çizgisiyle birleşmişler, sonra ayrılarak Brüksel'de bir işçi örgütü kurmuşlardır. Marx'ın isteği üzerine "Haberleşme Komiteleri" adı verilen örgütlenme, enternasyonal olarak genişletilmiş ve 1847'de "Londra Kongresi" ile birleşmiştir. Burjuva egemenliğinin yıkılması ve proletarya iktidarının ve sınıfsız toplumun kurulmasını amaçlayan Liga tüzüğünde, "demokratik merkezîyetçilik" (Dikey örgütlenme) ilkesi benimsenmiştir. (Riazanov, 1997: 72) Marx, Engels'in yazdığı taslaktan yararlanarak burjuvalar ve proleterler üzerine tahlillerin ve devrimci taktiklerin belirlendiği "Komünist Manifesto" adında bir metin yazmıştır. Amaç, burjuva devrim beklentisinin radikalleştirilmesi ve proleter devrime dönüştürülmesidir.

1848 İhtilalleri sırasında Belçika'dan sürülen Marx ve Engels, önce Paris'e, Paris'ten de Ren Eyaleti'ne geçmişler ve Almanya'nın siyasal ve ekonomik olarak en gelişkin kenti olan Köln'e yerleşmişlerdir. Napolyon işgalinden kalma liberal basın yasalarının yürürlükte olması, Yeni Ren Gazetesi'nin yayımlanmasını sağlamış, Köln İşçi Birliği kurulmuştur. Ancak lonca ruhunu gerekçe göstererek Komünist Liga ve Köln İşçi Birliği'nden ayrılan Marx, tüm çalışmalarını gazete üzerinden yürütmeye başlamıştır.

Yeni Ren Gazetesi, tek, bölünmez, demokratik bir Alman Cumhuriyeti ve Polonya'nın restorasyonunu da içeren, Rusya'ya karşı yürütülecek savaş olarak belirlenen iki ana siyasal programdan oluşmaktadır. Demokrat yapıları eleştirmekle birlikte; demokrat bir çizgide duran Marx ve Engels, ulusal burjuva demokratik devrimin yapılmasını, tamamlanmasını ve Rusya'ya

⁵ "...Komünizm ne yaratılması gereken bir durum, ne de tanrının koymuş olduğu yasaların gereğidir; o bugünün çelişkilerini çözecek olan bir sistemdir" "...Demek ki, bizim anlayışımıza göre, tarihin bütün çatışmalarının kökeni üretici güçler ile karşılıklı ilişki tarzı arasındaki çelişkidir."

⁶ Haklılar Birliği, 1836'da, Paris'te sayısı 85.000'i bulan Alman göçmen işçinin, çok ufak bir kesimi tarafından kurulmuştur.

karşı savaş açılmasını savunmaktadır. Ulusal burjuva demokratik devrim, kendisini radikalize etmek istiyorsa, Alman ve Avusturya gericiliğinin kalesi olan Çarlığa karşı savaş açmalıdır. Savaşı yönetebilecek olan tek kesim devrimcilerdir ve devrimin korunmasının tek yolu ise; Rusya'nın bozguna uğratılıp Polonya'nın bir tampon bölge haline getirilmesidir.

İşçi sınıfının tarih sahnesine bağımsız olarak ilk çıkışı olan 1848 İhtilalleri, 1831'de Lyon'daki işçi ayaklanması gibi, burjuvazinin ihanetine bir tepki olarak ele alınmaktadır. Genel olarak burjuvazinin ve özel olarak Alman burjuvazisinin kendi burjuva devrimine ihaneti, 1848 İhtilallerinin geriye çekilişinin temel nedeni olarak görülmektedir. İşçiler, başta Paris olmak üzere Avrupa'nın hemen tüm başkentlerinin sokaklarını kanlarıyla sulayarak büyük bir bedeli ödemiş, Kral Friedrich Wilhelm ise, burjuvaziye "kızıl tehdit" ile hizaya getirerek liberal bir anayasa hazırlamıştır. Burjuvazi monarşiyle uzlaşmıştır. Marx ve Engels, 1849'da Yeni Ren Gazetesi'nin kapatılmasından sonra Deklarasyonla birlikte, demokratlarla kopuş çağrısı yaparken, Devrimin yeniden yükseliş umudu taşımaktadır. Ancak 1852'de Komünist Liga, devrim için uygun bir zamana kadar yapacak bir şey kalmadı, diyerek resmen dağıldığında umutlar bitmiştir.

Marx, 1851 yılının sonlarında siyasi sürgünlerin ve yoksulluğun getirdiği sıkıntıları biraz olsun gidermek amacıyla köleciliğe karşı ve serbest ticaretçi-kolonyalist bir çizgide olan The New York Tribune gazetesinde Almanya üzerine bir makale dizisi yazmaya başlamıştır. 1853'te Kırım Savaşı patlak verdiğinde ise, namussuzların savaşının namuslulara yarayabileceğini düşünen Marx ve Engels, Rusya'yı, İngiltere'yi ve Fransa'yı eleştirmişlerdir.⁷

1857-1858 yıllarında gönenç döneminden sonra tekrar krize giren kapitalizm, tekrar işçi hareketinin yükselme koşullarını olgunlaştıracağı umudunu getir-

miştir. Ancak İngiltere'de kriz, ağır sanayi ve dokuma sektörlerinde dünya tekeli olmasından dolayı pek hissedilmemiş, işçilerin en aktif kesiminin Amerika'ya göç etmesi nedeniyle Çartist hareket tasfiye edilmiş, geriye 1850'lerden itibaren genişleyen ve fakat krizle birlikte zayıflayan inşaat sektöründeki işçiler kalmıştır. Fransa'da ise Proudhoncu-Mutualistler, Levi'ciler ve Blankistlerin önderlik ettiği sanatsal-imalat, inşaat ve dokuma sektörlerinde baş göstermiştir.

İngiltere'de işsizliğin giderek artması ve işçi ücretlerinin baskılanması, 1859'da, genel grev ilan edilmesini sağlamış ve grev dalgasıyla 1861'de ekonomik mücadeleyi temel alan ve reformist bir çizgiyi benimseyen Londra Sendikalar Konseyi kurulmuştur. 1862'deki Londra sergisinde Fransız işçi sınıfı -sergiye giden Fransız işçileri Levi'cilerdir- ile İngiliz işçi sınıfı yakınlaşmıştır.

İngiltere'de erkekler için oy talebi söz konusu iken; Fransa'da ise Proudhon karşılıklı bağımlılık tezlerini ortaya atmış, Anayasal muhalefeti hoş görmek ve devrim tehlikesini bertaraf edebilmek için, 1863'te "liberal imparatorluk" politikası başlatılmıştır. Bu koşullar altında, erkek İngiliz işçi aristokrasisi ve anti-feminist Fransız Proudhon'cuların bileşimiyle (Fernbach, 2004: 97, Not 19) 1864'te 1. Uluslararası İşçi Derneği ya da 1. Enternasyonal kurulmuştur. Londra Sendikalar Konseyi 1. Enternasyonal'in kurulmasında etkin rol oynamıştır.

Enternasyonal'in tüzüğünde işçi aristokrasisinin temsilcisi olan İngiliz sendikacılarının sosyalizme dönük kayıtsızlıkları nedeniyle baştan birçok taviz verilmiştir. Enternasyonal'in Almanya sekreteri olan Marx, Açılış Konuşmasında proletaryanın kendi çizgisinde örgütlenmesini, burjuvaziye devirmesini, siyasal iktidar perspektifinin benimsemiş olunmasını, üretim araçlarının mülkiyetinin toplumsallaşmasını, işçi sınıfının kendisini dar-ulusal bakıştan kurtarmasını ve dış politik sorunlar hakkında da söz söylemesinin gerektiğini belirtmiştir. (Riazanov, 1997: 147)

Daha geniş bir oy hakkı için mücadele başlatan İngiliz Sendikaları, burjuva radikal demokratlarıyla uzlaşmış; Almanya'da ise Bismarck, işçilerin sempati-

⁷ Avrupa'daki devrimleri bastırarak "düzeni" oturtan Rusya, yardımlarının karşılığını istemektedir. Çar I. Nicholas Boğazları elde etmek için Osmanlı'ya savaş açmış Tory'lerin yönetimindeki tutucu-sömürgeci İngiltere ise, gericici çarlık Rusya'sına karşı tutum almıştır. Nihayetinde kapitalist İngiltere, Çarlık Rusya'sını mağlup etmiş ve Rusya'da serflik kaldırılmıştır.

sini kazanmak için genel oy hakkı tanımıştır.⁸ (Riazanov, 1997: 162-164)

Kapital'in son düzenlemelerini yaptığı için 1866'da Enternasyonal'in Cenevre Kongresine katılmayan Marx, yandaşları aracılığıyla grevlere, ücret mücadelesine, örgütlü direnişe, kadınların işçi olmasına karşı olumsuz bir tavır alan ve kooperatifçiliği savunan Proudhonculara karşı mücadele vermektedir. Tezi, sendikal alanın salt ekonomik mücadelenin değil, politik mücadelenin de verildiği alan olmasıdır. Sendikalar, ekonomik bilinç ile tarihsel bilinç arasındaki açığı daraltma misyonuyla donanmış bir öznedir. 1869 Basel Kongresi'nde öne çıkan Bakuninciler ise, tanrıya ve devlete karşı savaş açmıştır.

Bakunin'in siyasal mücadeleye karşı olumsuz tavrı ve otoritesizliği egemen kılarak hemen devletsizliğe geçişi savunması, Marx'ın devrim yöntemiyle ayrılmaktadır. Nitekim "Fransa'daki İç Savaş" adlı eserinde Paris Komünü'nü inceleyen Marx, proletaryanın devlet aygıtını ele geçirebileceğini ve Komünün merkezi bir devlet iktidarı olmasını gerektiğini belirtmektedir.⁹ Marx'a göre, Komün, işçi sınıfının çoğunluk olmadığı toplumlarda, köylülükle ve orta sınıflarla ittifak kurmalıdır. Komün, işçi sınıfıyla birlikte köylülüğün ve küçük burjuvazinin devleti olmalıdır. Ancak Köylülük Paris'te katliam yapan Versailles Hükümetine karşı ayaklanmamış, Komüne çekilememiş, işçi sınıfı diğer sınıflara önderlik edememiştir.

Paris Komünü'nün çöküşünden sonra Almanya, İngiltere ve Fransa'daki işçi hareketleri geri düşmüş, 1867-1871 arasında İngiliz burjuvazisi oy hakkı, sus payı ve legal örgütlenme izni vererek sendikaları pasifleştirmiştir. İngiliz sendikacıları sağcılaşmıştır. Enter-

nasyonal örgütlenmesi ise, ABD'ye taşınmış ve orada kendi varlığına son vermiştir.

Marx, 1850'lerde yazdığı Kapital'de "Alman İdeolojisi"nde formüle ettiği tarihsel maddeciliği geliştirmiştir.¹⁰ (Marx, 2000: 16, 18) Toplumsal eşitsizlikten beslenen bu sistemi değiştirip, yerine, sınıfsız bir toplumu inşa etme fikrine sahip olan Marx, Kapital'de tarihsel maddeciliğin temel kavramlardan biri olan alt-yapıya varolan dönüştürme tutkusunu da eklemiştir. Kapitalizmin tahlilini, işleyişini, eleştirisini ve sonunda çözülüşünü emek-değer, artık-değer ve kâr teorileriyle açıklamıştır. Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin programı üzerine yaptığı eleştirilerde komünist toplumu ve geçiş toplumunu betimlemiştir.

İİDİYALEKTİK VE TARİHSEL MADDECİLİK YAKLAŞIMININ TEMEL NİTELİKLERİ

A. MADDE-BİLİNÇ-DİYALEKTİK İLİŞKİSİ

Çelişme ve düşüncenin ilerleyişi için zorunlu olan diyalektikte evren, karşıt özelliklerin çatışması ve dönüşmesi ile birlik, düzen ve uyumu gerçekleştirmektedir. Karşıtlıklar, evrendeki hareket, değişim ve oluşun temelidir.

Hegel, tarihi, akılcı hakikate doğru giden diyalektik bir ilerleme olarak görmektedir. (Marshall, 1999: 299) Tez, düşünce; karşıtı olan antitez ise, maddedir. Bilinç dünyayı yaratırken; madde, düşünceden sonra gelmektedir. Bununla birlikte; düşünce ve madde ruhun içindedir. Ruh, düşünce ve madde arasındaki farklılıkları hem ortadan kaldırmakta; hem de korumaktadır. (Stace, 1986: 167) Maddedeki değişimleri ruhun değişmesinin belirlediğini savunan Hegel'de, sentez olan ve hem düşüncüyü hem de maddeyi içeren ruh, özne ve nesnedir.

Engels'e (2002: 240) göre ise, diyalektik, "doğanın, insan toplumunun ve düşüncenin genel hareket

⁸ Avusturya'yı Alman Konfederasyonu'ndan atmak ve diğer devletlerde Prusya'nın hâkimiyetini sağlamak isteyen Bismarck, İtalya ile ittifak yapmış ve Avusturya'yı bozguna uğratarak birçok Alman devletini ilhak etmişti. Prusya önderliğinde Kuzey Alman Konfederasyonu'nu kurarak Almanya'yı "kan ve demirle birleştirmek" istemiştir.

⁹ 1870'te Avusturya'yı yenerek kurulan Kuzey Alman İmparatorluğu'yla Fransa'nın savaşı, Fransa'nın yenilgisi ile sonuçlandığında Fransız burjuvazisi, Paris Komünü'ne karşı Prusya ile ittifak yapmış ve on binlerce komünar öldürülmüştür.

¹⁰ "Ben, bu yapıtta kapitalist üretim tarzını ve bu tarza tekabül eden üretim ve değişim koşullarını inceleyeceğim...-bu yapının son amacı da, zaten varolan modern toplumun ekonomik hareket yarasını ortaya çıkarmaktır..."

ve gelişme yasaları biliminden başka bir şey değildir.” Hegel’deki dünyanın hareketinin düşüncenin hareketine bağlanması, Marx ve Engels’te madde dünyasının düşünceye yansması şeklini almaktadır. Maddecilikte bilinç, herhangi bir maddenin değil, ileri derecede olunmuş bir madde olan insan beyninin bir işlevidir. Ancak gerçeğin bilincine varan bilincin maddi dayanağı olan beyin değil, insandır. Zira bilincin ortaya çıkması ve gelişmesi, insanın belli nesnelere ya da görüşlerin bilgisini edinmesine bağlıdır. Dolayısıyla düşünceler, maddeye göre biçimlenmekte ve madde sürekli değiştiği için düşünceler de sürekli değişmektedir.

Hegel’de ise, tinsel olan evrensel akıl, evrensel irade ya da bilinç dışı evrensel ruh, insan bilincinin dışında ve bağımsız olarak maddeden öncedir ve madde düşüncenin ürünüdür. Gelip geçici olan sınırlı dünya ve dolayısıyla madde, sonsuz ve sınırsız bir varlığa bağımlıdır.

Diyalektik tarihsel maddeci anlayışta akıl, bilinç, insan davranışlarına yol göstermektedir. Hegel’de tarih ve toplumsal kurumlar yoluyla kendini açığa vuran nesnellik, toplumun ve devletin değerleri yanında bireyi ikincil plana bırakmaktadır. Temelde dünyanın ancak zihindeki kavramlarla anlaşılabilir olması, dünyanın evrensel aklın inşası olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte; diyalektik sürekli hareket halindeki maddenin bir yansıması olarak ele alınan insan bilgisinin göreceliliğini de ortaya koymaktadır.

Diyalektiğin maddeci anlayışında, temelde nesnel gerçekten ya da bilinçten bağımsız varolan madde ya da maddeyle özdeş olan ve toplumun maddi yaşamını, onun üretimini ve yeniden üretimini ifade eden toplumsal varlık, sınırsız zaman ve mekân içinde sürekli hareket ve gelişme halindedir. Temel ilke, bilinç ile faaliyet arasındaki ayrılmaz bağlantının kabul edilmesidir. “İnsanların varlığını belirleyen şey bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen toplumsal varlıklarıdır.” (Marx, 1993a: 23)

Feuerbach, doğaüstünün, tinsel gücün ya da tanrının maddi olandan kaynaklandığını ileri sürmüş, ancak doğa ile varlık-bilinç/düşünce birbirinden kopmuştur. Maddi yaşamın bilince yansıyan görüntüleriyle

hareket eden Feuerbach, asıl kaynağa, maddi üretime odaklanmadığı için mevcut yansımaların tarihselliğini atlamış, onları doğallaştırmış, mutlaklaştırmıştır. Bilincin ortaya çıkması ve gelişmesi, ancak toplum içinde insanın pratik faaliyetlerinin temeli üzerinde olanaklı olmaktadır. Dolayısıyla duyan, düşünen ve toplumsal bir varlık olarak insanın, kendi varlığının farkına varması, ancak toplumsal yaşam biçiminin etkisi altındadır. Bir başka deyişle; bilinçlilik, doğrudan toplumsal bilince bağlıdır. “İnsanoğlu doğası itibarıyla toplumsal olduğuna göre, gerçek doğasını yalnızca toplum içinde geliştirir ve doğasının gücü, tek tek bireylerin gücüyle değil, toplumun gücüyle ölçülmelidir.” (Marx, Engels, 1845)

Toplumsal bilinç, aynı zaman da bireysel bilincin oluşmasının da zorunlu koşuludur. Her insanın bilinci, içinde yaşadığı toplumsal çevrenin bilgisini taşımaktadır. Bir başka deyişle; insan davranışı ve düşünceleri, tarihsel olarak inşa edilmiştir. Dolayısıyla belli bir yaşam biçiminin temsilcisi olan insan, ancak toplumsal gelişme sürecinde bilinçli bir varlık haline gelmektedir.

Maddenin ya da toplumsal varlığın, toplumsal bilinçten bağımsız olması, onu harekete geçirebilmek için dış ya da tanrısal bir etkiye gerek olmadığını ifade etmektedir. Nasıl ki madde, zaman ve mekânın dışında yoktur, maddenin dışında da zaman ve mekân yoktur. Dolayısıyla toplumsal varlıkla bir anlam ifade eden zaman ve mekân, toplumsal varlığın evrensel varoluş biçimi olarak mutlaklık kazanmaktadır. Ancak aynı zamanda zaman ve mekânın somut özellikleri değişme halindeki maddenin özellikleri tarafından koşullandığı için görecelidir. Madde ya da toplumsal varlık, belli biçimlerini yitirdiğinde yeni biçimleri kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır.

Böylece, gelişme süreci, olanak ile gerçeğin diyalektik bütünlüğü, gerçek içinde olanakların doğduğu ve yeni bir gerçek haline dönüştükleri süreci ifade etmektedir. Her şey ya olanak, ya gerçek ya da geçiş halindedir. Mutlak gerçek yoktur ya da gerçek tarihseldir.

Çeşitli vektörlerin bileşkesinden oluşan tarihte, vektörlerin her biri rastlantısal olmakla birlikte; oluşturdukları bileşke, zorunluluktur. Engels’in Bloch’a

yazdığı 21 Eylül 1890 tarihli mektubunda rastlantı ile zorunluluğun iç içe geçtiği belirtilmektedir.¹¹ Marx'a göre de, rastlantısal bir hareket, bir diğeri tarafından dengelenmekte ve zorunluluk kendisini ortaya koymaktadır.¹² Nedenin bilinmemesinden kaynaklanan rastlantı, bilgilere ulaşıldığında ortadan kalkmakta; bilinmeyeni bilme amacıyla olan bilim geliştikçe zorunlu yasalar ortaya çıkmaktadır.

B. DİYALEKTİĞİN DİŞAVURMA BİÇİMLERİ

Toplumun gelişmesinin genel yasası ya da diyalektiğin dışavurma biçimleri ise, Engels'in (2002: 74) üçe indirgediği şekliyle; nicelik değişimlerinin nitelik değişimlerine dönüşmesi ve arkasından bu nitelik değişikliklerinin nicelik değişimlerine yol açması yasası; karşıtların bütünlüğü ve birbiriyle savaşımlı yasası ve olumsuzlanmanın olumsuzlanması yasasıdır.

1. Nicelik Değişimlerinin Nitelik Değişimlerinin Dönüşmesi ve Arkasından Bu Nitelik Değişikliklerinin Nicelik Değişimlerine Yol Açması Yasası

Nitelik, nesnenin karakterini ortaya koyan asli bir şeydir ve dolayısıyla nesnenin yapısına sıkıca bağlı-

¹¹ "... tarih, her biri bir sürü özel yaşam koşulu tarafından oldukları hale getirilen, büyük sayıda bireysel istencin çatışmasından eninde sonunda daima ortaya bir sonucun çıkması suretiyle gerçekleşir; demek ki, burada, birbirine karşıt düşen sayısız güç, çekişen güçlerin oluşturduğu ve bilinçsiz ve kör bir bütün olarak hareket eden bir gücün ürünü gibi görülebilecek bir bileşke –tarihsel olay- veren, sonsuz sayıda gücün oluşturduğu sonsuz sayıda paralelkenarın etkisi söz konusudur. Çünkü, her bireyin istediğini bir başkası engeller ve sonuçta hiç kimsenin istemediği bir şey çıkar ortaya. Böylece günümüze dek tarih, bir doğa süreci gibi gelişir ve temelde doğayla aynı hareket yasalarına bağlıdır. Fakat –her biri kendi fizik yapısının ya da son belirlemede iktisadi koşullar olmak üzere dış koşulların (ya doğrudan doğruya kişisel koşulların ya da genel toplumsal koşulların) kendisini ittiği şeyi isteyen- çeşitli istençlerin amaçlarına varamayıp genel bir ortalamada, ortak bir bileşkede kaynaşmaları olgusundan bu istençlerin sifra eşit olduğu sonucunu çıkarmaya hakkımız yoktur. Aksine, her biri, bileşkeye katkıda bulunur ve bu bakımdan onun parçasıdır."

¹² "Dünya tarihi içinde eğer rastlantıya yer olmasaydı, çok gizemli bir niteliği olurdu. Bu rastlantı doğal olarak, gelişmenin genel eğiliminin bir parçasıdır ve öteki rastlantı türlerine dengelenir"

dır. Bir başka deyişle, niteliği yapısı belirlemektedir. O halde nesnenin herhangi bir özelliğinin değişmesi ya da yok olması, yapı değişmedikçe mümkün değildir. Nesnenin bazı özelliklerinin değişmesi niteliği değiştirmez. Bununla birlikte; bir nesnenin niteliğinde bir değişiklik olmaksızın nicelik değişebilir. Bir nesnenin belli sınırlar içinde büyüyüp küçülmesiyle nesnenin niteliği değişmemekle birlikte; süreçte yavaş yavaş olan her nicelik değişmesi, nesnenin özelliklerinde bir değişime yol açar. Ancak bu temel nitelik değişimi değildir. Nitelik değişimi, nicelikteki değişim sınırların dışına taşıdığına söz konusudur. Gelişmenin mekanizması ya da nitelik değişimi, hızlı oluşan ve belli bir süreci sona erdiren sıçrama biçimindedir.

Nicelik değişimlerinin nitelik değişimlerine dönüşmesi ve arkasından bu nitelik değişikliklerinin nicelik değişimlerine yol açması yasasında gelişme, salt bir evrim olarak değil; evrim ile devrimin gelişmedeki süreklilik ve kesikliğinin bir bütünlüğü olarak kavranmaktadır.

2. Karşıtların Bütünlüğü ve Birbiriyle Savaşımlı Yasası

Nesnelerin mahiyetinde çelişkiler gören ve her şeyin karşıtların birbiriyle savaşımlı neticesinde oluştuğunu söyleyen Herakleitos'tan sonra, Hegel de karşıtlıkları belirli bir birliğin bir bütünü sonuçları değil, aynı bütünü oluşturan temel unsurları olarak ele almıştır.

Her nesnenin içinde birbirine karşıt yanlar ve eğilimler vardır. Öyleyse her nesne karşıtların bütünlüğüdür. Bir başka deyişle; tez, antitezin nedeni, antitez sentezin nedeni değildir. Determinizm yerine, etkileşim vardır.

Karşıtların bütünlüğü belirli koşullara bağlıdır. Öyleyse sınırlı ve görecelidir. Karşıtların savaşımlı ise, her koşulun dışında, kendi başına varolur. Öyleyse karşıtların savaşımlı sınırsız ve mutlaklıdır.

Gelişmenin kaynağı ve itici gücü, karşıtların savaşımlıdır. Karşıtların birbiriyle savaşımlı gelişme için bir dürtü sağlar.

Karşıtlıkların bütünlüğü ve birbiriyle savaşımı yasasına göre, nesnelere ve süreçler iç çelişkilere, karşılıklı bağımlılık ve birbirini olumsuzlama durumunda bulunan karşıt yanlara ve eğilimlere sahiptir. Çelişkiler açığa çıkıp tam anlamıyla geliştikten sonra ortadan kalkar ve bir yenisine dönüşür. Gelişmenin başlangıcında henüz farklılık olarak ortaya çıkan çelişki, gittikçe derinleşip karşıtlığa dönüşür.

3.Olumsuzlamanın Olumsuzlanması Yasası

Bir nesnenin çelişkili olması demek, onun kendi olumsuzlanmasını içermesi demektir. Nitelik değişimi, ancak eski durumun olumsuzlanmasıyla olanaklıdır. Olumsuzlama ise, ilerideki bir gelişmenin koşullanması demektir. Olumsuzlanmanın olumsuzlanması süreci, gelişmenin başlangıç noktasını ifade eden “tez”, birinci olumsuzlama olan “ antitez” ve ikinci olumsuzlama olan “sentez” dir. Bu zincir, daha önceki halkaları olumsuzlar ancak onların içindeki olumlu olanı da korur ve sürekli ileriye doğru olan bir gelişmeye katar. Olumsuzlanmanın olumsuzlanması yasası, kendinden önceki gelişmeleri olumsuzlamaz. Kendinden önceki aşamaların ilerici yanlarını daha yüksek bir düzeye taşıyarak sürdürür.

Olumsuzlamanın olumsuzlanması yasası, daha yukarıya doğru bir hareketin ya da gelişmenin genel yasasıdır. Ancak eskinin tümüyle ortadan kalkması anlamına gelmemektedir. Eski aşamalardan geçilirken diyalektik bir olumsuzlamayla bunların olumlu ve gelişmeye uygun yanları korunmaktadır.

Nesnelerin ve süreçlerin gelişmelerinin ya da Engels’in (2000) belirttiği gibi, doğanın, insan toplumunun ve düşüncenin hareketinin ve gelişmesinin kaynağı ve itici gücü, iç çelişkidir. Toplumsal gelişme yasası, yavaş yavaş ve sıçramalı değişme biçimlerinin ya da nicelik ve nitelik değişmelerinin bütünlüğü içinde varolan her şeyin kesintisiz bir şekilde yenilenmesi, eskinin yerine yeninin geçmesi sürecini ifade etmektedir.

III. DİYALEKTİK VE TARİHSEL MADDECİLİK YAKLAŞIMINDA BİLİM VE TEKNOLOJİNİN KOŞULLANDIRICI ETKİSİ

Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik yaklaşımına göre, feodalizm, feodal üretim güçleri ile feodal üretim ilişkilerinin karşılıklı etkileşimiyle doğmuş; feodal üretim güçleri ile feodal üretim ilişkilerinin arasındaki çelişki ile ortadan kalkmıştır.

Feodalizmin daha ileri üretim tarzı olan kapitalizme doğru değişimini koşullandıran etken, daha geri üretim tarzı olan köleci üretim tarzından devralınarak gelişen üretim güçlerinin feodal üretim ilişkilerini artık sürdürmeyecek olmasıdır. Feodal üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi, üretim güçlerinin gelişmesiyle birliktedir. Üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişmesinin önündeki engelin aşılmasıyla kapitalizme geçilmektedir.

Bununla birlikte; 16. yüzyılda doğduğu, 17.-18. yüzyıllarda geçiş süreci yaşadığı ve 19. yüzyıldan bu yana ise, halen egemen üretim tarzı olarak varlığını sürdüren kapitalizmin ne zaman ve hangi koşullarda ortaya çıktığı konusunda öne sürülen kanıtların en azından feodalizmin ve kapitalizmin tanımlarına göre farklılık gösterdiği ifade edilebilir. Örneğin, Pirenne’nin tezine göre, (Dobb, 1992: 414-415) feodalizm, kendine yeterli, kapalı, kullanım-değeri üretimine dayanan doğal bir ekonomi iken; kapitalizm, ticarete ve değişim değeri üretimine dayanan para ekonomisidir. Buna göre, ticaretin varlığıyla özdeşleştirilen kapitalizm, ticaretin ve dolayısıyla para ekonomisinin gelişmiş olduğu antik çağda dahi Akdeniz’de egemendir. Bununla birlikte; 7. yüzyılda İslamiyet’in ticareti denetlemesiyle para ekonomisinin ortadan kalkması, feodalizmi ortaya çıkarmıştır. Öyleyse, ticaretin tekrar canlanmasıyla pazar için üretim yeniden başlayacaktır. Dolayısıyla kapitalizm, tarihin herhangi bir aşamasında da mümkün olabilen Pazar için üretimi ifade etmektedir.

Marx’a göre ise, üretim tarzları, aynı zamanda artık-ürünün mülk edinilme tarzlarıdır. (Marx, 2006: 695) Üretim tarzlarını belirleyici olan, artık değerini hangi yollarla mülk edinildiğini gösteren ilişkilerdir. Öyleyse bir üretim tarzını diğerlerinden ayırt edebilmenin başlıca yolu, üretimin ne olduğu değil, üreticinin üretim sürecinde oynadığı rol ve ilişkileridir.

Feodalizmi tanımlamak için üretici serfin ne ürettiğinden ziyade, üstleriyle ilişkisi önem kazandı-ğında kapitalizme geçiş koşulları daha net görülebilmektedir. Zira toprak dışında kendi maddi geçim araçlarının üretimi için gerekli olan üretim araçlarına sahip olan serften artık-ürün, salt zor yoluyla mülk edinilebilmektedir. (Marx, 2006: 694-695)

Ücretli emek sömürüsüne dayanan bir üretim tarzı olan kapitalizmde ise, doğrudan üretici olan işçi, üretim araçlarından yoksundur. O halde kapitalizmin belirleyicisi, salt meta üretimi değil, işgücünün de meta olmasında yatmaktadır. (Marx, 2006: 771) Üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyeti ve ücretli emeğin sömürülmesi olgusunun temelinde üretim sürecinde artık-değer üreten, esasen artık-değer üretiminin tek öznesi olan emek-gücünün kendisinin de meta olması vardır.

Makine, bir artık-değer üretme aracıdır. (Marx, 2000: 359) Ancak emek-gücü, artık-değerin kaynağıdır. Üretimin mekanizasyonu ve artan makineleşmeye rağmen, makineyi kullanan emek-gücüdür. Artık değer, makineyi kullanan emek-gücü tarafından üretilmektedir. Nitekim değişken sermaye olarak ifade edilen canlı emek-gücüdür. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte emek üretkenliği artarken, sabit sermayenin değişken sermayeye oranı da artmaktadır. Birikmiş emeğin canlı emeğe oranının artmasının sonucu ise, kâr oranlarının azalmasıdır. Emek üretkenliğindeki artış nispi artık-değer üretimine temel sağlayarak kâr oranlarının yükselmesini sağlasa da, emek üretkenliği arttıkça, kâr oranlarının azalama eğilimi baskın hale gelmektedir.

Marx, Kapital'de, kapitalist üretiminin amacının, insan ihtiyaçları değil, kârı maksimize etmek olduğunu; sermaye birikim sürecinin talebine göre işlediğini; üretimin, kullanıma değil, mübadeleye yönelik olduğunu söylemektedir. Kapitalizm, kullanım değerinin, değişim değerine tâbi olması, üretimin kâr sağlamaya katkıda bulunduğu sürece önem kazanması, üretilenlerin tüketilmesi, elde edilen kârın bir bölümünün sermayeye dönüştürülmesi ve yeniden üretim için kullanılmasıyla işlerken, krizlerle birlikte ilerlemektedir. Nitekim daha önce kıtlıktan kaynaklanan krizler, ilk defa 1825'te aşırı üretimden kaynaklanmıştır.

Emek-gücünün yüksek ücret mücadelesi ve kapitalist rekabetin baskısı teknik değişime yol açmaktadır. Ya da emeğin üretkenliğinde bir artış yaşanması için teknolojinin gelişmesi gerekmektedir. Nitekim kömür enerjisiyle çalışan, gelişkin bir üretim modelini temsil eden ve pazara çok sayıda metaı çok düşük maliyetle sunabilen makine, 20. yüzyılın başlarında daha da gelişmiş, Petrol enerjisiyle çalışan elektrik motoru ve içten yanmalı motorlar ortaya çıkmıştır.

Marx'tan buyana bilgi ve teknoloji, kapitalizmin tüm ilişkilerini dünya egemenliğine yöneltmesinin bir aracıdır. Bununla birlikte; Marx, "Alman İdeolojisi"nde ideolojiyi, bir yandan insanları sınıf bilincinden uzaklaştıran ve egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda gelişen düşünce; diğer yandan tarihsel sıçramayı gerçekleştiren düşünce olarak tanımlamaktadır. Birincisinde olumsuz olan ideoloji, ikincisinde olumludur. Olumlu açıdan bakıldığında ekonomik bunalım dönemlerinde, nesnel konum bilinci getirecektir. Zira maddeci bilinç anlayışında bilincin ortaya çıkması ve gelişmesi, insanın belli nesnelere ya da görüngülerin bilgisini edinmesine bağlıdır. O halde proleter bilinç, sınıflar arasındaki çelişkinin olgunlaşmasıyla belirginleşecektir.

Garmsci, "ideolojik hegemonya" kavramıyla; Althusser, "üst belirlenim" kavramıyla; Frankfurt okulu ise, "kültür endüstrileri" ve "popüler kültür" kavramlarıyla ideolojinin bilinci olumsuz etkileyeceği üzerinde durmaktadır.

Lenin ise, (1997: 87) devrimci bilincin dışarıdan taşınacağını ifade etmektedir. Marx gibi, ekonomik mücadelenin dışındaki politik mücadeleyi vurgularken; kendiliğinden gelişen ekonomik bilincin siyasi bilince dönüştürüleceğini belirtmektedir.

Rosa Lüksemburg ise, (2004: 272 vd.) kapitalist olmayan yapıları birikimin zorunlu koşulu olduğunu belirtmektedir. Genişleyen üretim için gerekli olan hammadde, malzeme ve emek-gücü, kapitalist olmayan yapılardan sağlanmalıdır. Böylece, kapitalizmin evrenselleşme eğilimi, siyasi bir ifade olan emperyalizmi doğuracaktır Kapitalizm, mutlak olarak evrenselleştiğinde ise, birikim gerçekleşmeyecektir ve kapitalizm boğulacaktır. (Lüksemburg, 2004: 342) Ancak süreçte

kimi toplumlar çatışma yerine, kendiliğinden sisteme tabi olmuş, kimi ise, ağır darbelerle sisteme katılmış, nihayetinde kapitalizm boğulmamıştır.

Teknolojinin bir ideolojik bir araç olarak kullanımının en belirgin örneği, iletişim teknolojisinde görülmektedir. Uluslararası iletişimin çağdaş ulusçulukla birlikte doğduğunu söyleyen Mattelart, (2001: 13-17) iletişimin, kurala bağlamak ve öngörülemez olanı ortadan kaldırmak olduğunu belirtmektedir. Birikmiş sermaye ve artık değer giderek az elde toplandığı günümüzde tekeller, ekonomik, siyasal ve toplumsal ilişkiler ağıyla tüm dünyayı sarmalamaktadır. Tekeller, teknolojiyi kullanarak tektip bilgi ve haber yaymakta, bilgi ile gerçek arasında kopukluk ortaya çıkmaktadır. (Tuna, 2005: 28) Nitekim 1990'daki Körfez Savaşı, haber alma güçlerinin, bir haber ve iletişim teknolojileri savaşı olarak tarihe geçmiştir. (Mattelart, 2001: 113)

Morley ve Robins (1997) bugün iletişim araçlarının çağdaş kültürel kimliklerin yeniden biçimlenmesindeki rolünün önemini vurgulamaktadır. İletişim teknolojilerinin küreselleşmesi, yer ve mekân anlayışını yeniden şekillenmektedir. Küreselleşme ve dünyanın yereli uluslar ile ulusun yereli topluluklar birbirine eklenmektedir. Bölüşüm sorunu, çok çeşitli kimlikler ve kimlik çatıştırmalarıyla ulusal kimlikleri çöküntüye uğratarken; direnen yereller ise, bilgi toplumuna dönüştürülemeyenler kesimleri oluşturmaktadır.

Evrinsel bilim de egemenlik ilişkileri içinde ele alındığında çıkarlardan bağımsız olmadığı görülmektedir. Nitekim 1994'ten beri uygulanan Fransız Ceza Hukuku'nun yeni yorumunda, uluslararası rekabet ortamında askeri saldırıdan çok ekonomik saldırının söz konusu olduğu ve ulusun temel çıkarlarına yönelik saldırıların bilimsel ve ekonomik öğeleri içerdiği belirtilmektedir. Üniversiteler bilgiyi ekonominin gereksinimi için üretmekte, etnoloji, psikoloji, sosyoloji, dilbilimi şirketlerin etkinliği için kullanılmaktadır. (Mattelart, 2001: 103-104) Bilgisayarlar aracılığıyla oluşturulan bilgi bankaları üniversitelerin hizmetine sunulurken; bilimsellik adına tek bir bilgi, düşünme ve değerlendirme söz konusu olmaktadır. (Tuna, 2005: 31) Bununla birlikte; reform amacıyla eleştirel bilimsel yöntemlerle bilgi elde edilebilmektedir.

SONUÇ

Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik yaklaşımına göre, yavaş yavaş ortaya çıkan nicelik gelişmesi kendiliğinden bir nitelik gelişmesi sağlayamadığı gibi, süreklilik gösteren nicelik biçimlerinin etkisi göz ardı edilerek nesnel koşullar gerçekleşmeden nitelik gelişimi de beklenmemektedir. Nitelik değişimi için gereken önkoşulları hazırlayan nicelik değişimi, nesnenin içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak sıçramaya neden olmaktadır.

Toplumun gelişmesinin temel dinamiği, nesnelerin içinde yatan, özünden kaynaklanan ve belli koşullar altında ortaya çıkan diyalektik çelişkiler, üretim ilişkileri ile üretim güçleri arasındaki çelişkidir. Bir başka deyişle; üst yapı/biçim, alt yapıya/içeriğe uygun olduğu sürece alt yapının/içeriğin gelişmesi hızlanmaktadır. Ancak devam eden ilerleme sürecinde üst yapının/biçimin altyapıya/içeriğe uygunluğunun sona ermesi, bu altyapının/içeriğin daha ileriye doğru gelişmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Böylece belirginleşen çelişki, varolan üst yapının/biçimin atılmasını ortaya çıkaracaktır.

Toplumun bugünkü durumunun anlaşılması bir önceki durumunun anlaşılmasına ve sonraki durumunun devamlılığına bağlıdır. Tarihsel toplumsal koşullar göz önüne alındığında kapitalizmin yaygınlaşması, Endüstri Devrimi ile birlikte. Her üretim tarzının kendi gerçeğini yaşamasından yola çıkıldığında Endüstri Devrimi, tekstil teknolojisinin eşitsiz gelişimin yasalarına bağlı olarak nitel sıçrama ile özdeşleşmiş ve ilkel üretim araçlarının ve prekapitalist üretim tarzlarını tasfiye etmiştir. Doğal ekonomi temeline dayanan bir üretim tarzından yeni üretim ilişkilerine geçilmesi, üretim güçlerinin gelişim düzeyini ifade etmektedir. Temelinde bilgi birikiminin olduğu teknolojik gelişme, birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Fransa'da ise, doğmakta olan kapitalist sınıf, geliştirici bir hareket veren güç olarak toplumun değişmesine katkıda bulunmuştur. Devrim, siyasi iktidarı ele geçirmeye dönük bir sıçramanın ürünü olmuştur.

Tarihsel süreçte doğan ve teorik temelleri oluşturulan Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik yaklaşımına

göre, çelişkinin olgunlaşması ile ekonomik ve siyasi devrimler arasında bir paralellik kurulmaktadır.

Kapitalizmden bir üst aşamaya geçişin temel belirleyicisi, kapitalist mübadele ve bölüşüm sürecinde ortaya çıkan toplumsal ilişkilerin bir bütün olarak insanları, üretim araçlarını, üretim teknolojisini, organizasyonunu ve bilimin gelişmesini engellemesidir. Bu çerçevede teknoloji, makinalar, donanım vb. ile bunları kullanan insanlardan oluşan üretim güçleri, insan yaşamını ve ihtiyaçlarını koşullandıran en temel güçtür. İnsanın zihni emeğinin ürünü olan bilgi ve bilgi birikimi neticesinde ortaya çıkan teknoloji, emek gücü olmadan artık değer üretmemekle birlikte; üretim sürecinde maliyetleri düşüren, verimliliği artıran ve rekabet gücü yaratan en önemli üretim aracıdır. Gerek bilginin, gerekse teknolojinin sosyal hayata önemli etkileri bulunmaktadır.

İşlevselci bakış açısından sermaye birikimini artırma ihtiyacı, teknolojik gelişmeyi zorunlu kılmakta; gelişen bilgi teknolojisi, bilginin kullanımda, dağıtımda ve üretiminde verimliliği artırmayı amaçlamaktadır. Bugün bilgi teknolojilerinin, gerek finans alanına yönelen sermaye açısından, gerek çokuluslu şirketlerin uluslararası istihbarat ve denetimi için ve gerekse her zaman en ileri teknolojinin en fazla savaş sanayiinde kullanıldığı göz önüne alındığında işlevsel olduğu ifade edilebilir. Böylece, Pazar üstünlüğü, çokuluslu şirketlerin kendi pazarını genişletmeye yönelik rekabetinde çok önemli rolü olan ve aynı zaman da yeni kârlı yatırım alanları ortaya çıkaran bilgi teknolojilerine sahip olmayla sağlanabilir. Hatta üretim, hem kendi ekonomik durumları hem de pazarın durumu konusunda doğru ve hızlı bilgiye ulaşma, merkezle çevre arasında koordinasyon ve iletişim sağlama, denetim ve gözetim ihtiyaçları nedeniyle sürekli yenilenebilir. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesiyle birlikte gözetim ve denetim ihtiyacının artmasına paralel olarak talep bilgi birikimine sahip olan emek-gücüne de talep artabilir. Bu talep, doğal olarak emek-gücünün bilgi teknolojilerini kullanımı ve bilgi üretimi alanlarında eğitim ve bilgi birikimi olanaklarını değerlendirme konularında yarışa girmesine neden olabilir. Ancak süreçte halen bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin üstün nimetlerinden

toplumun geneli değil, bazı kesimler yararlanmakta; giderek bunalımlar, işsizlik ve sömürüye elverişli koşullar yükselmektedir.

Diğer yandan, koşullar, emek üretkenliği artırıp, aynı işin daha az emek-gücüyle yapılmasını sağlayan teknolojik gelişmeye uygun zemin hazırlamamaktadır. Zira teknolojik gelişmeler, kapitalistler arasındaki rekabete bağlıdır. Rekabet, ya üretim teknolojilerinde üstün olma ya da üretim maliyetini azaltma yoluyla mümkün olabilmektedir. Ancak aynı üretim teknolojisinden rakiplerin de yararlanma olasılığı yükseldikçe, maliyeti düşürme eğilimine gidilmektedir. Emek-gücünün uzun ve bol olması, teknolojik yatırımı tercih etmemelerine yol açmaktadır.

Bilgi üreten ve kullanan emek gücü arasındaki rekabet ise, bilgiye sahip olabilmeye ve birikim sağlayabilmeye ilişkin tüm hünerlerini, becerilerini ve enerjilerini ortaya koyabilmelerinin ötesine geçmektedir. Bizzat kendisi bir güç ilişkisi olan Piyasada emek gücünün rakibini ezerek büyümesi, ancak merkezden teknolojik olduğu kadar ideolojik bir süreçte dağılan bilgiye, alınıp satılabilen bir meta olarak erişimini gerektirmektedir. Dahası bilgiye sahip olma, bir üretim aracı olarak teknolojiye sahip olma haline dönüşmemektedir.

Bilgi üretimi de, Piyasadaki güç ilişkilerinden ayrı değildir. Bugün kurumların, özellikle akademik kurumların işlerliği, piyasadaki gücün talepleri doğrultusunda bilgi üretimi yapmadığı, bir değer yaratmadığı sürece risk altında iken; mevcut ilişkilerin bilimsel açıklamasını yapan bilim üreticileri ise, kurumlarında varlık mücadelesi vermektedir.

Kısaca, bilgi üretimi ve bilgi ticareti, bilginin otomasyon ve üretimde giderek daha fazla kullanılması ve ekonomideki payının artmasına rağmen, meta üretimi ve ticaretinin yerini alamamış; bilgi, insan emeğinin yerine geçerek temel üretici güç haline gelememiştir. Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik yaklaşımında ne bilgi, ne teknoloji, ne de insan tek başına maddi dünyayı değiştirecek güçte değildir. Koşulların değiştirilmesi, insanın kendi düşüncesini üretme araçlarına sahip olmasını ve politik mücadeleyi zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

BELL, Daniel. (1976), **Coming of Post-Industrial Society**, Harmondsworth, Penguin Book.

CALLINICOS, Alex. (2006), “Yeni Orta Sınıf ve Sosyalist Siyaset”, Alex Callinicos, Chris Harman, **Neo-liberalizm ve Sınıf**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Salyangoz.

DOBB, Maurice. (1992) **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, İstanbul, Belge.

DRUCKER, Peter F. (1993), **Kapitalist Ötesi Toplum**, İnkılap, İstanbul.

DRUCKER, Peter F. (1995), **Değişim Çağının Yönetimi**, Çev. Zülfü Dicleli, Türk Henkel.

ENGELS, Friedrich. (1845). **İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu**, (Çevrimiçi) <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/condition-working-class>.

ENGELS, Friedrich. (2000). **Anti-Dühring: Bay Eugen Dühring’in Bilimi Altüst Edişi**, Çev. İsmail H. Yarkin, İstanbul, İnter.

ENGELS, Friedrich. (2002). **Doğanın Diyalektiği**, Çev. Arif Gelen, 7. bs, Ankara, Sol.

FERNBACH, David. (2004), **Siyasal Marx**, Çev. Murat Akad, İstanbul, Yenihayat.

GÖKBERK, Macit.(2007) **Felsefe Tarihi**, 17. bs. İstanbul, Remzi.

GÜVENÇ, Bozkurt. (1979), **İnsan ve Kültür**, 3. bs. İstanbul, Remzi.

HAMPSHER-MONK, Ian. (2004), **Modern Siyasal Düşünce Tarihi**, Haz. Necla Arat, İstanbul, Say.

HİLAV, Selahattin.(2009). **Felsefe El Kitabı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

IRZİK, Gürol. (2002), “Bilgi Toplumu mu, Enformasyon Toplumu mu”, **Günce**, S. 24, Kasım, 2002.

LENİN, Viladimir İ. (1997), **Ne Yapmalı?**, Çev. İsmail Yarkin, 2. bs, İstanbul, İnter.

LUXEMBURG, Rosa. (2004), **Sermaye Birikimi**, Çev. Tayfun Ertan 2. bs, İstanbul, Belge.

MANDEL, Ernest E. (2008), **Geç Kapitalizm**, Çev. Candan Badem, Versus.

MARSHALL, Gordon. 1999). **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

MARX, Karl. (1993a), **Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı**, Çev. Sevim Belli, 5.bs, Ankara, Sol.

MARX, Karl. (1993b).**1844 Elyazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe**, Çev. Kenan Somer, 2. bs, Ankara, Sol.

MARX, Karl. (2000). **Kapital, 1. Cilt**, Çev. Alaattin Bilgi, Ankara, Sol.

MARX, Karl. (2006). **Kapital, 3. Cilt**, Çev. Alaattin Bilgi, Ankara, Sol.

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich. (1845). **Kutsal Aile**, (çevrimiçi) <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/holy-family>.

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich. (1999) **Alman İdeolojisi- Feuerbach**, Çev. Sevim Belli, 4. bs, Ankara, Sol.

MASUDA, Yoneji. (1985), “Computopia”, The Information Technology Revolution, In: Forester, Tom (Ed), Oxford, Basil Blackwell.

MATTELART, Armand. (2001), **İletişimin Dünyasallaşması**, Çev. Halime Yücel, İstanbul, İletişim.

MORLEY David; ROBINS Kevin. (1997), **Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar**, Çev. Emrehan Zeybekoğlu, İstanbul, Ayrıntı.

RİAZANOV, David. (1997), **Karl Marx/Friedrich Engels: Hayatı ve Eserlerine Giriş**, Çev. Ragıp Zarakolu, 3. bs. İstanbul, Belge.

STACE, W.T. (1986). **Hegel Üzerine**, Çev. Murat Belge, Ankara, V.

TOFFLER, Alvin. (1981), **Üçüncü Dalga**, İstanbul, Altın.